

Belenok A., Matsko-Demydenko I. Recreation behavior of Ukrainian citizens.

The article deals with the problem of recreation practices in Post-Maidan society. The influence of a number of socio-demographic and socio-economic factors on recreation behavior of Ukrainian citizens was analyzed.

Keywords: recreation behavior, recreation practices, healthy lifestyle.

Зоська Я., Катаєв С.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ М. ЗАПОРІЖЖЯ: СОЦІОЛОГІЧНА ОЦІНКА СТАНУ ТА СПРИЙНЯТТЯ

У статті розглянуто результати соціологічного дослідження стану патріотичного виховання в школі. Наголошено, що почуття патріотизму актуалізується у ситуаціях, коли у країні виникає загроза зовнішньої агресії. Підкреслено необхідність активізації патріотичного виховання й одночасного уникання формалізму в цьому процесі. Проаналізовано сприйняття школярами різних форм та методів патріотичного виховання. Наведено результати соціологічного дослідження уявлень школярів щодо явища та почуття патріотизму. На підставі результатів дослідження зазначено, що трохи більше половини респондентів демонструють свою соціалізованість готовністю відповідати очікуванням соціуму стосовно свого патріотизму. Наголошено, що третина школярів знаходиться у стані невизначеності, слабким усвідомленням запиту суспільства на їх громадянські почуття. Зазначено, що громадянськість у цих школярів ще не актуалізувалася. Визначено, що кожний шостий-сьомий знаходиться у стані нонконформістського заперечення, відвертого небажання відповідати очікуванням дорослих стосовно «бути» або «вважати себе» патріотом.

Ключові слова: дієвий патріотизм, ефект насиченості, мімікрія, патріотизм, патріотичне виховання, патріотичні заходи, формальний патріотизм, школярі.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

В умовах загострення зовнішньополітичних обставин зростає значення патріотизму. Для ведення бойових дій, здійснення мобілізації та інших дій, які потребують дієвого прояву патріотизму, необхідні люди, які здатні захищати країну з мотивами морального порядку, а не тільки підкоряючись законам. У зв'язку з цим актуальним є вивчення стану патріотичного виховання в школах, проявів патріотизму серед молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор.

Про увагу уряду відносно проблематики патріотичного виховання свідчить Указ президента України №334/2015 від 12 червня 2015 року «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» [1]. Регулярні дослідження з цієї проблематики здійснює Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Розумкова [2] та інші дослідницькі організації. Проблематиці патріотичного виховання приділяли увагу в свої працях О. Діденко, Ю. Кальниш, В. Трощинський, Т. Безверха та ін.

Мета статті – розглянути деякі особливості результатів заходів з патріотичного виховання в школі за результатами соціологічного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

У січні 2016 року на виконання соціального замовлення, отриманого від Інформаційно-аналітичного методичного центру Департаменту освіти і науки, молоді та спорту Запорізької міської ради, колективом кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету було здійснено дослідження громадської думки школярів міста Запоріжжя (9-11 класи), які навчаються у закладах різного типу з їх рівномірним представництвом у всіх адміністративно-територіальних районах міста. Дослідження було спрямоване на оцінку ефективності формування громадянської активності, патріотичних почуттів у школярів міста Запоріжжя засобами опитування громадської думки школярів. За результатами дослідження бажаним було виявити таке: розуміння школярами явища та якості патріотизму; сприйняття школярами факторів та детермінант, на яких формується патріотизм у сучасних підлітків та молоді; уявлення школярів стосовно нормативних складових патріотичного виховання.

Реалізація дослідження запланована за кількісною стратегією, в межах якої обрано масове опитування (анкетування): очне, групове за містом навчання. Для збору соціологічної інформації було використано анкету «Що означає бути патріотом», в якій представлені запитання, що спрямовані на вирішення поставлених завдань. Було опитано 2148 школярів 9-х, 10-х та 11-х класів м. Запоріжжя за репрезентативною для цього контингенту учнів вибіркою. Для формування вибірки необхідного обсягу було заплановано обрати 22 навчальні заклади. Вибіркова сукупність була сформована з довірчим

інтервалом 0,95 та теоретично припустимою похибкою 2%. Контрольовані ознаки: район розташування навчального закладу; клас, в якому навчаються школярі 9-х; 10-х; 11-х класів. Методом відбору для реалізації цього дослідження була районована двоступенева вибірка з гніздовим відбором на другому щаблі (в кожному закладі здійснювали суцільне опитування всіх учнів).

Пряме запитання: «Чи ви патріот?» – є неможливим у методичному плані, оскільки на це запитання не можна отримати відвертої, адекватної відповіді, якій можна було б довіряти. Тому було використано ефект переносу, згідно з яким людина тяжіє до приписуваних іншим людям якостей, які притаманні їй самій. Цей ефект добре ілюструє приклад, наведений нижче, про залежність думки щодо поширення патріотизму від особистої думки стосовно значення патріотизму. Так, дослідження показало, що серед згодних з думкою, що в сучасний період зростає значення якості патріотизму, значно більше тих, хто вважає, що серед запорізької молоді більшість патріотів, ніж серед тих, хто не вважає, що значення патріотизму зростає (відповідно 61% і 21%). Тобто, якщо молода людина не цінує якість патріотизму, вона і не вважає, що інші молоді люди є патріотами. Згідно з цією властивістю, серед тих, хто вважає, що серед молоді мало патріотів, значно більше тих, хто вважає, що патріотичне виховання не потребує актуалізації (відповідно 3% і 30%). Отже, люди, які сумніваються в патріотичності молоді, самі демонструють ознаки дефіциту патріотичності. Звісно, мова йде про тенденції.

Для подальшого аналізу краще використати цю закономірність і виявити, як відрізняються відповіді на інші запитання анкети тих, хто вважає, що серед молоді більшість є патріотами (умовно позначимо їх «патріотами») і тих, хто не вважає, що серед молоді більшість патріотів і вважає, що серед молоді незначна частка молоді є патріотами (умовно для спрощення формулювань позначимо їх як «не-патріоти»). Згідно з цією логікою, «патріотів» у цьому дослідженні виявилось 57 %, «не-патріотів» – 13 %, а решта опитаних школярів мають невизначені позиції і не можуть бути відведені до більш-менш чіткої категорії за критерієм патріотизму.

Отже, звернемось до емпіричних даних і виявимо деякі властивості, що притаманні патріотичній людині на відміну від непатріотичної.

Серед патріотів (ніж серед не-патріотів) значно більше, тих, хто вважає, що молодь достатньо патріотична і вже не має потреби в додатковому виховному впливі (відповідно 51 % і 15 %). Причому показники відмови від додаткового виховного впливу зменшується

відповідно зі шкалою зменшення рівня патріотизму (51 % – 39 % -27 % – 25 % – 15 %). Відзначимо, що шкала патріотизму будується з варіантів відповідей на запитання: «Якщо говорити про запорізьку молодь, то особисто Ви вважаєте, що патріотами є»: 1) майже вся молодь; 2) більшість молоді; 3) половина молодіжного середовища; 4) незначна частка молоді; 5) майже немає патріотів.

Цю властивість ми можемо позначити як «ефект насиченості». Патріотична людина не бажає, щоб її ще більше виховували для здобуття ще більшого рівня патріотизму. Отже, слід обережно ставитися до заходів патріотичного виховання та слідкувати за їх кількістю (щоб їх не було занадто багато і щоб вони не були надто нав'язливими). Для патріотичної людини це буде зайвим, а для людини з дефіцитом патріотизму це буде спонукати до застосування мімікрії (зверхнього демонстрування патріотизму у таких формах, які не потребують зайвих зусиль). Надлишкове патріотичне виховання може породжувати лицемірів, демонстративних конформістів, а не справжніх патріотів.

Разом з цим зі зменшенням рівня патріотизму зростає відсоток тих, хто не замислювався над тим, чи треба посилювати патріотичне виховання (відповідно 11 % – 22 % – 39 % – 46 % – 56 %). Індиферентність високо корелює з відсутністю патріотизму. Тут можливий ефект м'якої мімікрії, коли людина замість угоди з домінуючою точкою зору уникає відповіді, відмовляється від судження. Молода людина, яка не замислюється над суспільно значущими проблемами, скоріш за все має дефіцит патріотизму.

У відповідях на запитання стосовно патріотизму є невеликі гендерні та вікові відмінності. Так, дівчата виглядають більш патріотичними, ніж хлопці (10 % жінок на відміну від 16 % чоловіків вважають, що серед молоді «майже немає патріотів») вони більшою мірою конформісти, частіше і легше підпадають під домінуючі нормативні вимоги та очікування.

Серед опитаних респондентів, що навчаються у 9-му класі, 9 % вважають, що серед молоді «майже немає патріотів», а серед респондентів, що навчаються у 11-му класі, таких значно більше – 16 %. Стосовно позитивних відповідей щодо патріотизму молоді – існує різниця у відповідях респондентів: серед учнів 9-го класу 49 % опитаних вважає, що патріотами є більшість молоді; серед учнів 11-го класу – 42 %. Інтерпретуючи ці дані, на наш погляд, не можна однозначно говорити, що чим старші підлітки, тим менше серед них патріотів. По-перше, швидше так, що чим старші за віком підлітки, тим менше вони підкоряються нормативним очікуванням, стають

більш протестними, конфронтаційними (що відповідає психології підлітків). Старші за віком підлітки не хочуть легко підкорятися дорослим, епатують своєю зухвалістю і непослухом. У цьому вбачається спосіб їх самоствердження. По-друге, це лише невелика статистична тенденція, яка потребує підтвердження у подальших дослідженнях.

Цікаво, що на запитання: «Які ознаки, на Вашу думку, можуть характеризувати молоду людину як патріотично свідому?» «патріоти» і «не-патріоти» відповідають майже однаково, хоча серед «не-патріотів» більше тих респондентів, які відмовляються від відповідей. Серед ознак, які формують образ патріотично-свідомої людини, респонденти відзначили такі: «шанобливо ставиться до свого народу, Батьківщини, держави, нації» – 69,4 % (це добре, якщо є підкріплення конкретними діями); «вшановує пам'ять героїв та історичних постатей українського народу» – 59,4 %; «займається волонтерською діяльністю» – 52,2 % (принаймні половина школярів гарно розуміє необхідність дієвого прояву патріотизму); «вивчає історію рідного краю» – 43,4 %; протидіє сепаратистським проявам серед оточення» – 38,3 % (ці дані можна трактувати як прояв демократизму, поваги до думки інших, а також як прояв відносно низької політичної свідомості. Відомо, що показником високого рівня політичної культури є не тільки участь у громадських справах, а й діяльність по залученню інших у ці справи); «пропагує любов до рідного міста / краю» -52,2 %; «вивчає історичні й культурні цінності, традиції, звичаї українського народу» – 46,1 %; «зміцнює фізичну форму – готує себе як майбутнього захисника Вітчизни» – 24 %; (бачимо, що чверть респондентів реагують на поширене за радянські часи гасло «Готов к труду и обороне»); «проводить екскурсії рідним містом / краєм для туристів» – 8,6 %; «прославляє своїми вчинками рідне місто / країну – 43,8 %; «створює безпечне середовище (зберігає екологію, дотримується закономірностей) для розвитку здорової нації» – 41,1 %; «орієнтований на навчання й роботу в рідному місті / країні» – 20,9 % (значна кількість школярів не сприймає навчання закордоном непатріотичним вчинком. Коли зачіпаються особисті інтереси, питання патріотизму не актуалізуються); «бере участь у громадських об'єднаннях, що сприяють впровадженню демократичних принципів у повсякденному житті» – 24 % (нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, окрім волонтерства, позначається на цих відносно незначних оцінках значущості участі у громадських об'єднаннях); «обстоює свободу слова України» – 51 %; «займає активну громадську позицію» – 39,6 %; шанує й підтримує батьків та родину» – 45,8 %.

Можна зробити загальний висновок з цих відповідей, що школярі приділяють велику увагу ознакам демократії, досить виважено оцінюють значущість когнітивних та діяльнісних проявів патріотизму. Нагадаємо, що «не-патріоти» або відмовились відповідати на це запитання, або відповіли майже так саме як і «патріоти». За винятком того, що до формальних методів «не-патріоти» ставляться більш зневажливо – такий прояв патріотизму як «зміцнює фізичну форму – готує себе як майбутнього захисника Вітчизни» підтримали 34 % «патріотів» і тільки 19 % «не-патріотів». Велика різниця у відповідях зафіксована за пунктами «шанує батьків» (відповідно 51 % та 40 %), «активна громадянська позиція» (відповідно 43 % та 38 %), «відстоює свободу слова» – 57 % та 45 % відповідно. У решті пунктів різниці майже не існує. Можна говорити про те, що у більшості учнівської молоді патріотизм, перш за все, формується на почуттях, зокрема, любові до рідного краю (Батьківщини), на відчутті гордості за досягнення і культуру своєї Батьківщини та оптимістичному погляді на вектор її розвитку в майбутньому. Так, близько 70 % опитаних в тій чи іншій мірі погодились із висловом «Я пишаюся Україною». Відчуття себе патріотом більшою мірою формується за відсутності дієвого підтвердження цьому.

Значна частка патріотів-школярів наївно вважає, що достатньо вважати себе патріотом і не обов'язково робити щось конкретне, щоб проявити свій патріотизм.

Загалом, відповіді на це запитання говорять про те, що «не-патріоти» поділяються на дві групи. Одна, відносно менша частина з них, складається з соціально індіферентних, політично несвідомих людей. Друга частина – це люди адекватні, включені в соціум, але за різними причинами позиціонують себе як «протестні», «незгодні», «неконформісти».

У відповідях на запитання про прояви патріотизму є деякі відмінності між жінками і чоловіками. Дівчата більш активні, ніж хлопці, у відповідях на питання, тому майже за всіма пунктами чинників прояву патріотизму показники у жінок вищі, ніж у чоловіків. Так, дівчата частіше, ніж хлопці, відзначають важливість волонтерської діяльності як показника патріотизму. Хлопці відносно частіше за дівчат відзначають пункти «зміцнює фізичну форму», «протидіє сепаратистським проявам», тобто індивідуальні активні методи більш значущі для хлопців. Дівчата більш схильні до пасивних форм: «вивчення рідного краю», «вшановує пам'ять», «шанобливо ставляться до країни».

Одним з аспектів дослідження якостей патріотизму є виявлення того, яку людину можна вважати патріотичною залежно від різних обставин (див. табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання «Чи можна вважати патріотом країни людину, яка народилась у ній та ...»

Варіанти відповідей	% до тих, що відповіли
Живе й працює в іншій країні, а переживає (думає, вболіває) за країну, в якій народилась	75
Живе в іншій країні, а допомагає країні, в якій народилась	72
Навчається в іншій країні	28
Працює й заробляє гроші в іншій країні	23
Живе в ній, а допомагає іншій країнам	13

Як бачимо з відповідей, школярі досить терпимо відносяться до тих трудових емігрантів, які вимушені обставинами працювати в іншій країні, але вболівають за свою країну та допомагають їй. Більшість опитаних вважає, що таких емігрантів можна вважати патріотами. У цих відповідях підлітки проєктують своє можливе майбутнє – теж опинитись в іншій країні. Моделюючи цю можливу ситуацію, молоді люди морально виправдовують себе, що вони, незважаючи на від'їзд із країни, все одно будуть залишатися патріотами України.

«Не-патріоти» менше засуджують тих, хто від'їжджає за різними причинами за кордон, ніж патріоти. Особливо це видно за пунктами, де зафіксовано низькі оцінки. Так, вважають патріотами тих, хто: «навчається в іншій країні – 23 % патріотів і 30 % не-патріотів; «працює й заробляє гроші в іншій країні» – 19 % патріотів і 26 % не-патріотів. Отже «не-патріоти» більш терпимі до людей, що залишають країну, напевно тому, що самі в майбутньому планують робити теж саме. Це психологічна властивість особи не засуджувати іншу людину за ті якості і дії, на які здатна сама.

Наступним аспектом проблеми, що підлягала вивченню, є оцінка школярами агентів та засобів ідеологічного впливу. Уява щодо цього аспекту певною мірою забезпечується відповідями на наступне запитання: «Що, на Вашу думку, найбільшою мірою сприяє формуванню патріотизму серед молодих людей?» Найбільш дієвим агентом школярі справедливо вважають сім'ю, а далі – школу.

Популярності набувають такі нові форми прояву громадянської активності, як флешмоби. Більш докладно це видно з даних розподілу відповідей на це запитання (табл. 2).

Т а б л и ц я 2

*Розподіл відповідей на запитання
«Що, на Вашу думку, найбільшою мірою сприяє формуванню патріотизму
серед молодих людей?»*

Варіанти відповідей	% до тих, що відповіли
Патріотична позиція родини, її цінності	70
Волонтерські рухи	49
Хороші приклади діяльності патріотично спрямованих об'єднань	43
Громадянсько-патріотичне виховання в освітніх установах	41
Флешмоби та квести щодо актуалізації патріотичних настроїв	40
Участь у громадських об'єднаннях	39
Мода на патріотизм	28
Інформація в засобах масової інформації	27
Просвітницькі заходи патріотичної тематики	25
Блоги, форуми й обговорення у соціальних мережах	24
Театралізовані постановки, вистави, фільми	19
Інформаційні та візуальні матеріали соціальних груп	10
Наочний матеріал (лістівки, плакати, бігборди і) ідеологічного спрямування	10

Як бачимо з наведених даних, низько оцінені прямі пропагандистські форми впливу: інформація патріотичного змісту, просвітницькі заходи, плакати, вистави тощо. Непрямий, ненав'язливий засіб впливу є більш дієвим. Серед школярів відносно низько оцінена дієвість соціальних мереж. На наш погляд, це пояснюється тим, що школярі у соціальних мережах частіше обговорюють приватні, а не громадські справи.

Висновки цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Соціологічне дослідження уявлень школярів щодо явища та почуття патріотизму показало, що трохи більше половини респондентів демонструють свою соціалізованість готовністю відповідати очікуванням соціуму стосовно свого патріотизму. Третина школярів знаходиться у стані невизначеності, слабким усвідомленням запиту суспільства на їх громадянські почуття. Громадянськість у цих

школярах ще не актуалізувалася. Кожний шостий-сьомий знаходиться у стані нонконформістського заперечення, відвертого небажання відповідати очікуванням дорослих стосовно бути або вважати себе патріотом. Найбільш дієвими засобами впливу з метою формування патріотизму є залучення до волонтерських заходів, такі активні сучасні методи спільної дії, як флешмоби.

Слід уникати у патріотичному вихованні появи «ефекту насиченості», щоб патріотичні заходи не були надто нав'язливими, що може призвести до мімікрії, до появи ритуального, формального патріотизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Указ президента України № 334/2015 від 12 червня 2015 року «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді». – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/3342015-19131>.
2. Чи вважаєте Ви себе патріотом України / Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Розумкова. – [Електронний документ]. – Режим доступу: www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=399. – Заголовок з екрану.

Зоська Я., Катаєв С. Патриотическое воспитание школьников в Запорожье: социологическая оценка состояния и восприятия.

В статье рассмотрены результаты социологического исследования состояния патриотического воспитания в школе. Отмечено, что чувство патриотизма актуализируется в ситуациях, когда в стране возникает угроза внешней агрессии. Подчеркивается необходимость активизации патриотического воспитания и одновременного ухода формализма в этом процессе. Анализируется восприятие школьниками разных форм и методов патриотического воспитания. Приведены результаты социологического исследования представлений школьников о явлении и чувстве патриотизма. На основании результатов исследования отмечено, что чуть больше половины респондентов демонстрируют свою социализированность готовностью отвечать ожиданиям социума относительно своего патриотизма. Отмечено, что треть школьников находится в состоянии неопределенности, слабым осознанием запроса общества на их гражданские чувства. Отмечено, что гражданственность в школьниках еще не актуализировалось. Определено, что каждый шестой-седьмой находится в состоянии нонконформистского возражения, откровенного нежелания отвечать ожиданиям взрослых по отношению к «быть» или «считать себя» патриотом.

Ключевые слова: действенный патриотизм, эффект насыщенности, мимикрия, патриотизм, патриотическое воспитание, патриотические мероприятия, формальный патриотизм, школьники.

Zos'ka Y., Kataev S. Patriotic education of schoolchildren zaporozhye: sociological assessment of the state and perception

In the article the results of a study of patriotic education in school. It is noted that patriotism is actualized in situations where the country is threatened foreign aggression. The necessity of intensification of patriotic education and simultaneously avoid formalism in the process. Analyzes the perceptions of students of different forms and methods of patriotic education.

The article presents the results of sociological research students ideas about events and patriotism. Based on the results of the study indicated that slightly more than half of the respondents demonstrate their willingness sotsializovanist meet the expectations of society regarding their patriotism. Emphasized that a third of students in a state of uncertainty, weak awareness of society to request their civil sense. Indicated that citizenship of these students have not yet actualization. Determined that every sixth-seventh in a state of denial Nonconformist, outright reluctance to meet the expectations of adults in relation to «be» or «considered a» patriot.

Keywords: active patriotism, saturation effects, mimicry, patriotism, patriotic education, patriotic events, formal patriotism, schoolchildren.

Медіна Т.

НЕЗАРЕЄСТРОВАНІЙ ШЛЮБ ЯК ФОРМА СУЧАСНИХ СІМЕЙНО-ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН

У статті аналізується незареєстрований шлюб як форма сімейно-шлюбних стосунків та основні підходи до його визначення. На матеріалах соціологічних досліджень розглянуто ставлення до співжиття та мотиви відмови від реєстрації шлюбу, а також соціальні наслідки поширення незареєстрованих сімейних союзів.

Ключові слова: сімейно-шлюбні стосунки, незареєстрований шлюб, громадянський шлюб, співжиття.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Сімейно-шлюбні стосунки викликають особливий інтерес дослідників, оскільки сім'я є одним із фундаментальних інститутів суспільства, що надає йому стабільність і здатність відтворювати населення в кожному наступному поколінні. Стан сім'ї є одночасно як наслідком, так і причиною цілого ряду процесів, що відбуваються у